

GÜZ OKULU/SOSYAL POLİTİKA

TÜRKİYE'Yİ ANLAMAK: BİR ÇERÇEVE DENEMESİ

Fuat ERCAN*

"HIZLA GELİŞECEK KALBİMİZ"

Kalbimiz

Ellerimiz ayaklarımız arasında

Ve kimsenin bölemediği şarkıyı

Güllerin, buğdayların ve acının şarkısını

Bir haziran uygulayacak sesimize.

Sütçünün sesiyle birlikte

Erkenci işçilerin sesiyle birlikte

Şoförün sesiyle birlikte

Sabaha başlamış sarhoşların sesiyle birlikte

Yaman sarhoşların sesiyle birlikte

Ve yeni uyanışların ve yeni doğmuşların

Ve herkesin ve herkesin

Sesleriyle birlikte

Bir haziran uygulayacak

Kimse bölemeyecek ve kalbimiz

Hızla gelişecek (TURGUT UYAR)

I-Temel Argümanlar

Türkiye gibi az gelişmiş ülkelerin içinden geçtiği değişim sürecini tanımlarken gerek gelişmiş ve gerekse az gelişmiş ülke sol ve liberalleri bilgi-kuramsal olarak ortak bir görüşü paylaşıyorlar. Paylaşılan görüş ise

az gelişmiş ülkelerde gerçekleşen değişimin bu ülkelere dışsal olduğudur. Sunumumuzdaki temel vurgumuz kapitalizmin yapısal özelliklerinin bu ülke dinamiklerinden kaynaklandığı yönünde. Bu ifadeyi doğrulamak üzere genel olarak sermaye ile birçok sermaye arasındaki farkı ve daha önemlisi içsel bileşimlerinin az gelişmiş ülke pratiklerinde detaylı bir dökümünün yapılması gerekiyor.

Yukarıdaki argümandan hareketle bir adım daha öne çıkarak bir tanımlama daha yapıyoruz: Küreselleşme denen olguda yeni ve farklı olanın az gelişmiş denem ülkelerdeki kapitalistleşme ile açığa çıkan enerjiler olduğunu düşünüyoruz. Küreselleşme kavramının temel belirleyicilerinden olan kapitalizmin mekansal genişlemesi ya da saçılmasının kaynağı az gelişmiş denem ülkelerin hızla dünya ölçeğinde işleyen birikim mekanizmasına katılmaları olmuştur.

II-Nasıl Bakmalı

Türkiye gibi kapitalizmin yapısal özellikleri dolayında biçimlenen toplumlarda, değişim toplumsal olanı her yönüyle etkiliyor, müdahale ediyor ve sonunda topluma özgü karakterler dolayında kapitalizm biçimleniyor.

Kapitalizmin yapısal özelliklerinin egemen biçim haline geldiği bu toplumları anlama (understanding) ve açıklamada (explanation) geleneksel politik ekonomi yetersiz kalıyor. Yaşanan gerçekliğin kendisi farklı çerçeveler geliştirmenin gerekliliğini açığa çıkarıyor. Az gelişmiş bir ekonomide kapitalizmin

*Prof. Dr., Marmara Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi İktisadi Gelişme ve Uluslararası İktisat AD

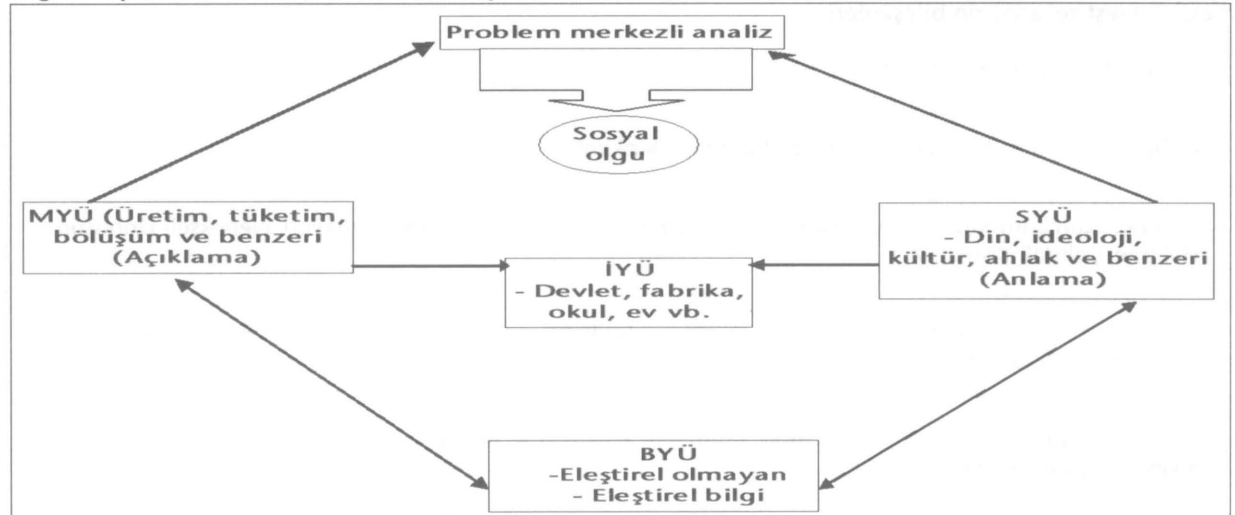
yapısal işleyişinin egemenliğini kurması sadece maddi yeniden üretiminin genişleyerek değişmesine yol açmıyor ama bir dizi çatışmalara yol açan sembolik/kültürel yapıların da değişmesine neden oluyor. Her ülkenin tarihsel ve toplumsal özellikleri dolayında biçimlenen anlam/sembolik farklılıklar, kapitalizmin işleyişine bağlı olarak yenilenme ve reaksiyon olarak kendini açığa çıkarıyor. Çok daha önemlisi maddi yeniden üretimdeki değişikliklerle doğrudan ilişkili olan anlam dünyalarındaki değişimler, genellikle değişimin maddi yönünü gizleyen bir işlev görüyorlar. Değişim süreci ve özellikle maddi değişim süreci kapitalizme özgü nesnel sınıfsal konumları daha bir belirgin kılıyor. Sermaye birikim süreci bağlamında, sınıfsal açıdan geleneksel ve sönmölenen sınıflarla eş zamanlı olarak yeni sınıflar belirginleşmekte. Yükselen yeni kapitalist sınıfların ülke içinde daha önce gelişmiş büyük ölçekli kapitalist sınıflardan önemli bir dizi farklılığı vardır. Maddi yeniden üretim açısından sermaye, hiyerarşik ve tek yönlü gelişimi/algılamasından farklı ve eş zamanlı olarak ülke mekanının dört bir yanına saçılmış bir şekilde gelişim gösteriyor. Maddi yeniden üretim açısından kapitalizmin temel işleyişince içselleştirilen bu yeni dinamikler gerek daha hızlı birikim ve gerekse süreçte yok olmamak için bir dizi reaksiyon geliştiriyorlar. Bu reaksiyonların genellikle sembolik ve anlam dünyaları üzerinden biçimlendiğini söyleyebiliriz. Ama çok daha önemli ve belirleyici bir olgu ise değişimin beraberinde genel olarak iktidarın özel olarak ise merkezi siyasal iktidarın yeniden biçimlenmesi ve farklı bir şekilde örgütlenmesidir. İktidarın yeniden yapılanmasının yapısal belirleyicileri ise maddi yeniden üretimdeki değişimler ile anlam/kültürel anlamdaki değişimler olmuştur. Genel olarak toplumsal ilişkilere içkin olan iktidarda belirleyici roldeki yeni yükselen kapitalist sınıflar siyasal iktidara yönelmenin her aşamasında sembolik/anlam dünyalarını harekete geçirerek kullanma eğilimine girmiştir. İktidarın yeniden üretimi

maddi yeniden üretimdeki konumlardan kaynaklanıp, o konumları güçlendirip geliştirmekle doğrudan ilgili iken, konumların kollarlanması ve geliştirilmesi ise genellikle sembolik kodlar üzerinden gerçekleştiriliyor. Yani AB'ye girmeyi batılılaşma ve çağdaşlaşmanın bir gereği, zorunluluğu olarak göstermek ile AB'ye girişi değerlerden uzaklaşma ve kopuş olarak göstermek gibi.

III-Alternatif Bir Çerçeve

Yukarıda işaret edilen genel çerçeve değişim halindeki sosyal olguyu analiz ederken nelere bakılması gerektiğini işaret ettiği ölçüde, değişimin bilgisinin yeniden üretimi açısından da özel bir önem kazanmakta. Maddi yeniden üretim sürecinde farklılaşan sınıf konumları ve bu sınıfların anlam haritaları üzerinde hareket ederek iktidarı biçimlendirmesinin önemli bileşenlerinden biri bilginin de egemen bir tarzda yeniden üretilmesidir. Değişim sürecinin bilgisi değişimin egemen bilgisine karşı bir bilgi olması gerektiği ölçüde değişimin bütünsel yapısını içsel bağlantıları ile birlikte kavramayı gerektirir. Bu anlamda kapitalistleşme sürecindeki toplumsal ilişkilerin bilgisine ulaşmak için sosyal gerçekliğin temel uğrakları olan maddi yeniden üretim, sembolik/kültürel yeniden üretim ile iktidarın yeniden üretimini eş zamanlı, içsel, derin bağlantıları ile ele alan bir analiz kullanmamız gerekiyor. Burjuva sosyal bilimlerin şizofrenik disiplinler ayrımından hareketle oluşan ekonomi, siyaset ve sosyoloji disiplinlerinin belirlemelerinden hareket etmediğimizi belirtmemiz gerekir. Problem merkezli bir analiz burjuva disiplinlerinin işaret ettiği şizofrenik ayrımı kabul etmeyeceği gibi Marksist analizlerde kullanılan altyapı-üstyapı kavramlaştırmasını da kabul etmiyoruz. Kapitalizmin az gelişmiş ülkelerdeki biçimlenme tarzını dünya ölçeğinde işleyen mekanizma ve sürece dahil olma süreci olarak gördüğümüzde yukarıda işaret edilen düzeylerin çok daha dinamik ve kompleks bir durum arz ettiğini söyleyebiliriz. (Şekil 1).

Şekil 1. Problem Merkezli Analiz (MYÜ: maddi yeniden üretim, İYÜ: iktidarın yeniden üretimi, BYÜ: değişim bilgisinin yeniden üretimi, SYÜ: sembolik yeniden üretim)

a- Yapı-Süreç

Yukarıdaki değişkenler arasındaki bağlantıların kurulması bize daha soyut düzeyde kapitalizmin yapısal özelliklerinden hareketle ama bu yapısal genel özelliklerin de bir süreç içinde, toplumsal ilişkiler dolayında yani daha somut yönleri ile analiz edilmesi olanağını sağlıyor. Kapitalizmi tanımlayan temel yapısal özellikler kapitalizmi, sınıflar ve sınıfların farklı düzeylerdeki iktidar ilişkileri ve tüm bu ilişkileri sarımsarmalayan anlam dünyaları üzerinden okumamıza izin vermektedir. Kapitalizmden bahsettiğimizde özellikle genellik düzeyinde yapıdan hareket etmenin gerekli ve hatta zorunlu ilk uğrak olduğunu ve fakat bu soyutlama düzeyi yüksek uğrağın bizzat kendisinin belirleyeni olan sermaye olgusu/kavramının ise ancak sürekli değişim içinde olan bir yapıyı gerekli kıldığını düşünüyoruz. Kapitalizmin daha doğru ifade ile sermayenin sermaye olarak var olması için bazı zorunluluklar gerçekleşmelidir. Bu zorunlulukların gerçekleşmesinden sonra ise sermayenin var oluşu kendi içinde çelişkili bir süreklilik arzeder.

b-Yapı-Süreç-Sınıf

Sermaye birikiminin belirli bir zaman içinde zamanla gerçekleşmesi aynı zamanda sınıfların biçimlenme sürecidir. Sermaye ve işçi sınıfının oluşumu aynı zamanda sermayenin sermaye olabilmesi için sermaye fonksiyonlarının biçimlenme sürecidir. Sermayenin fonksiyonlarının biçimlenmesi hem sermaye ilişkilerinin geniş bir alana yayılması hem de sermaye ilişkilerinin derinlik kazanmasına yol açar. Her iki etken sermayenin somut düzeyde oldukça farklı biçimlerde açığa çıkmasına neden olacaktır (küçük-büyük, uluslararası piyasaya yönelik, ulusal pazara yönelik, üretken sermayeler, ticari sermayeler vs). Sermayenin gelişmesi için kapitalist üretimin gelişmesi gerekiyor. Kapitalist üretimin gelişmesi ise dolaşım alanında yer alan sermayelerin ve dolayısıyla işçi sınıfının gelişmesine neden olacaktır. Her durumda sınıf mücadelesi farklı biçimler alır.

c-Yapı-Süreç-Sınıf ve Devlet

Sermaye birikimi süreç içinde gerçekleştiği ölçüde birikimin öznesi olan sınıflar, sınıflar arası ve sınıf içi çatışmaları içinde barındırır. Bu çatışma ve uzlaşmalar yani iktidar ilişkileri toplumsal alanda birçok düzeyde gerçekleşiyor. İktidar ilişkileri ile maddi yeniden üretim ilişkileri mekanik bir işleyişe sahip değildir. Birbiriyile ilişkili her iki alan kültürel ve sembolik olanla paketlenmiştir. İktidar ilişkileri bireylerin kültürel bilinçdışını oluşturan bu anlam dünyalarını iktidarın yeniden üretimi için kullanır. Bu yöndeki kullanım tarzı iktidar ilişkilerinin topluma gömülü bir şekilde gerçekleşmesine neden olur. Ama güç donanımına bağlı olarak tüm bu iktidar ilişkilerinin temel hedefi devlet, devlet iktidarıdır. Bu yüzden kapitalist toplumda farklı düzeylerde biçimlenen iktidar ilişkilerinin en temel uğrağının ve alanının kapitalist devlet olduğunu söyleyebiliriz. Devleti oluşturan kurumlar tarih içinde kendine özgü bir dizi özelliklere sahiptirler. Zamanla oluşan bu özellikler değişime karşı koyma yönünde direnç oluşturabilirler. Ama genel olarak sermaye birikimi ve kapitalistleşme süreci devlet üzerinde yapısal belirlemeleri açığa çıkarırken, bu yapısal belirlemeler aynı zamanda tekil sermayeler ve sermaye gruplarının müdahaleleri ile biçimlenir. Sermayedarlar somut düzeyde devlet üzerinden kendi nesnel konumlarını güçlendirmek ve daha da önemlisi çıkarlarına uygun geleceği inşa etmek üzere stratejiler oluştururlar. Uzun erimde sermaye olgusu/ kavramının biçimlendirdiği yapısal özellikler, kapitalist devletin yapısal belirleyenler dolayında sürekli ve yeniden biçimlenmesine neden olur.

Kapitalizmin yapısal/sınıfsal özelliklerinin hızla yeniden biçimlendiği Türkiye gibi ülkelerin son dönem değişikliklerine baktığımızda devletin içsel mimarisinin hızla değişip/dönüştürüldüğünü görürüz. Uluslararası, ulusal ve yerel sınıfsal dinamikler maddi yeniden üretimin değişimine bağlı olarak iktidarın da yeniden biçimlenmesine neden oluyor. Dolayısıyla devletin

Şekil 2. Eleştirel analizin bileşenleri

i- Yapı (Uzun Erim-Kapitalizm)

ii-Yapı (Uzun Erim-Kapitalizm) + Süreç (Sermaye Birikimi)

iii-Yapı (Uzun Erim-Kapitalizm) + Süreç (Sermaye Birikimi) + Sınıflar (Emek/Sermaye/Geleneksel/ Dönüşüm Halinde/Çelişkili Konumlar)

iv-Yapı (Uzun Erim-Kapitalizm) + Süreç (Sermaye Birikimi) + Sınıflar + Politik Stretajiler (Siyasal Alan/ Siyasal Olan-Kısa Erim)

v- Yapı (Uzun Erim-Kapitalizm) + Süreç (Sermaye Birikimi) + Sınıflar + Politik Stretajiler (Siyasal Alan/ Siyasal Olan-Kısa Erim) + Devlet

etkinlik alanı, sermayeler arası çatışma ve uzlaşmaların temel belirleyeni oluyor. Ulusal devlet her geçen gün daha çok devlet iktidarına dönüşüyor. Devlet iktidarı ve işleyişinin kapitalizmin ulaştığı aşamanın gereklerine uygun halde biçimlenmesi için süreklilik arz eden bir dizi yasal düzenekler gerçekleşiyor. Arka arkaya gerçekleştirilen yasal düzenekler sermayenin genel olarak görece artı-değer üretimi koşullarını sağlarken, emek-sermaye ve sermayeler arası ilişkilerin değişmesine yol açtığı oranda kültürel-sembolik dünyaların da yeniden biçimlenmesine neden oluyor.

IV-Türkiye'yi Anlamak/Açıklamak (Güncel Olanı Kavramsal Düzeye Taşımak)

Türkiye'nin son yıllarda içinden geçtiği çelişkili/ çatışmalı süreci, temelde kapitalizmin yapısal özelliklerinin toplumsal olan üzerinde egemenliğini kurmasından hareketle açıklayabiliriz. Türkiye'de yaşanan süreci neo-liberal politikalar gibi kısa erimli politik düzenekler üzerinden ya da IMF, DB ve AB gibi uluslararası kurumlar ya da ulusötesi şirketler dolayında tanımlayan açıklamaların sosyalistler arasında belirleyici olduğunu söyleyebiliriz. Yukarıda geliştirdiğimiz çerçeveden hareketle Türkiye'ye baktığımızda yaşanan sürecin birbiri ile ilişkili bir dizi değişken arası kompleks bir görünüm arz ettiğini söyleyebiliriz. 1980 Askeri darbesi ile başlayan ve günümüze kadar değişerek devam eden süreci, kapitalizmin yapısal mantığının toplumsal ilişkiler üzerinde belirleyici olduğu bir dönem olarak tanımlıyoruz. Türkiye'nin 2001 yılında yaşadığı kriz, kapitalizmin kurumsallaşmasını daha bir belirgin hale getirmiştir. Kapitalizmin iyice belirginleşmesi toplumda verili kültürel/anlam dünyaları ile iktidar ilişkilerinin de belirgin bir şekilde değişmesine neden olmuştur. Son iki seçimle siyasi iktidara ezici çoğunlukla gelen AKP'nin daha önce İslami ideoloji dolayında biçimlenen bir partiden (Refah Partisi) ayrılmış olması özel bir önem taşıyor. Ama aynı partinin tüm anlam/sembolik çağrışımlara rağmen kapitalizmin kurumsal gereklerini yerine getirmesi verili ezberleri iyice bozdu. Kültürel kodlar üzerinden süren ordu ve laik-elit arasındaki çatışma, son dönem PKK ve Irak hareketi ile yeni bir biçim almıştır. Ordu ile AKP arasında PKK ve Kuzey Irak operasyonu konusunda örtük uzlaşma sürecine denk gelen bir dönemde, tüm toplumu etkileyen üniversitelerde başörtüsünün serbest bırakılmasına yönelik uygulamalar analizleri çok daha zorlaştırmıştır. Tüm bunlar olurken büyük sermayeyi temsil eden örgütler AKP'ye desteklerini sürdürmeye devam etmişlerdir. AKP'nin gerek siyasi kadrosunda ve gerekse sınıfsal temelinde, kültürel olarak 1980 sonrasında hızla gelişen İslam ve bununla birlikte piyasaya entegre olarak hızla büyüyen sermayeler olduğunu düşündüğümüzde Türkiye gerçeğinin anlaşılması daha bir zor olmaya başlıyor. Ama yukarıda işaret ettiğimiz düzeylerden hareketle yaşananlara bakmak işimizi biraz daha kolaylaştıracaktır.

a-Genişleyen Maddi Yeniden Üretim: Kapitalizmin Merkezileşmesi ve Saçılması

Türkiye'de kapitalizmi tanımlayan yapısal özelliklerin hızla biçimlenmesinde 1979 krizini izleyen süreç etkili olmuştur. Sermaye birikiminin önemli aşamalarından biri olan üretken sermaye 1960'lı yıllardan itibaren daha bir belirleyici olmaya başlamıştır. Fakat az gelişmiş birçok ülkede olduğu gibi, Türkiye'de de üretken sermaye ilk elden dayanıksız/ dayanıklı tüketim mallarının üretimi ile başlamıştır. 1979 yılına gelindiğinde dayanıklı tüketim mallarının üretiminde önemli başarılar elde eden az sayıda sermaye grubu (holding) eş zamanlı olarak hem üretilen mallar için pazarın daralması sorunu ve hem de daha fazla artı-değer üretmek yani üretimi ara-sanayi mallarına çekmek için döviz biçiminde sermaye ihtiyacı ile karşı karşıya kalmıştır. Fakat az sayıda sermaye grubunun yaşadığı çelişkiler bu alanda kalmamış, kriz toplumsal alanın tümüne yayılmıştır. Türkiye'de anti-kapitalist sosyalist mücadeleler oldukça önemli mevziler elde etmeye ve toplumsallaşmaya başlamıştır. Sermayenin krizi aynı zamanda toplumsal kriz olarak açığa çıktığı ölçüde, sermayenin talepleri doğrultusunda devlet iktidarı düzeni sağlama yönünde sürece müdahale etmiştir. Müdahale; maddi yeniden üretim için sermayenin yeniden yapılanmasını sağlayacak ünlü 24 Ocak Kararları ile bu kararları hayata geçirecek askeri darbe ile gerçekleşmiştir. Askeri darbe devletin tüm baskıcı işlevlerini etkin hale getirerek toplumsal düzeyde düzen ilkesini harekete geçirirken, diğer yandan sermaye için uygun bir ortamın sağlanması için düzenekler oluşturmuştur. Bu düzenekler kapitalizmin yapısal özelliklerinin zaman içinde hızlanarak biçimlenmesine neden olmuştur. Devlet zoru ile sermaye ve uluslararası örgütler arasında gerçekleşen ittifak beraberinde sermayenin hızla ülke içindeki üretim sürecinde emek üzerinde denetim kurmasına neden olurken, dolaşım alanında ise özellikle döviz biçiminde sermaye kazanımı için ihracatı destekleyen politikaların hayata geçmesine neden olmuştur. Bir dizi etkenin yanısıra bu iki temel etken şu gelişmelere yol açmıştır: Bir yandan Türkiye'de devlet üzerinde de önemli bir iktidara sahip olan az sayıda büyük sermaye (Holding) daha bir güçlenmiştir. Diğer yandan Türkiye'nin dört bir yanına saçılmış küçük ölçekli bazı sermaye grupları uluslararası alt-sözleşme ilişkilerine girerek sermaye birikimlerini hızlandırmaya başlamıştır. İstanbul sermayesine karşılık Anadolu kaplanları olarak değerlendirilen bu gruplar ülke pazarında özellikle büyük sermayenin etki alanında olduğu için, olabildiğince uluslararası alanda eşitsiz ilişkilere girmek ve bu ilişkilerde başarılı olmak için de emek üzerinde önemli baskılar kurulmasına yol açmıştır. Sonradan birikim sürecine giren bu yeni sermaye grupları sadece maddi yeniden üretim değil, aşağıda kısaca vermeye çalışacağımız gibi iktidarın, özellikle devletin ve dahası sembolik ilişkilerin önemli ölçüde farklılaşmasına neden olmuştur.

Üretimde görece artı-değer yaratacak değişiklikler yaratmadan gerçekleştirilen değişimler, ticari sermayenin uluslararasılaşmasına neden olmuşsa da, emeğin çalışma koşullarının yoğunlaşması, bazı tarım ürünlerinin ihracatı ve hatta hayali ihracata rağmen, gerekli miktarda döviz biçiminde sermaye kazanımı sağlayamamıştır. Ticari sermayenin uluslararasılaşması gerekli döviz biçiminde sermaye ihtiyacını karşılamadığı için yeni bir yola başvurulmuştur. Bu yol ise dünya ölçeğinde aşırı biriken para-sermayenin ülke içine çekilmesi olmuştur. Dünya ölçeğindeki para-sermayenin içselleştirilmesi döviz-kuru ve faiz oranları üzerindeki denetimlerin kalkmasını gerektirmiştir. Özellikle ulusal paranın korunmasına yönelik yasal değişiklikler yapılmıştır. Yüksek faiz oranları ve değerli Türk lirası Türkiye'de uluslararasılaşmak isteyen sermayelerin yeni sınıfsal belirleyeni olmuştur. Hiç kuşkusuz tüm bu değişimler devletin içsel mimarisi ve iktidar ilişkilerinin değişmesine neden olmuştur. Sermayeler arasında oldukça farklı çelişiklere yol açsa da kısa süreli uluslararası para sermaye girişleri hızlanmıştır. Bankacılık ve devlet arasındaki ilişki manupulasyonlara açık bir biçim almıştır. Ticari sermayenin uluslararasılaşması yani ihracat devam ederken aynı zamanda uluslararası para sermayenin içselleştirilmesi, ülkedeki erken gelişen büyük sermaye gruplarının rekabet içinde yeniden biçimlenmesine neden olmuştur. Rekabet süreci büyük sermayelerin bazılarının (Toprak Holding, vs) elenmesine yol açmıştır.

Diğer yandan hızla dünya ölçeğinde işleyen sermaye birikim sürecine açılan toplumsal ilişkilerde küçük ve orta boy işletmeler ayakta kalma mücadelesi vermek için bir dizi yol-yönteme başvurmuşlardır. Özellikle aile emeğini ya da diğer olanakları kullanmak için dinsel ve geleneksel değerleri harekete geçiren geç sermaye birikimi yapan sermaye grupları, vergi gibi devlete karşı sorumluluklarını ve işçiler için gerekli sosyal maliyetleri üstlenmeme yolunu seçmişlerdir. Özellikle de bugün iktidarda olan AKP'nin de yakın ilişkide olduğu ve sürece daha geç giren sermaye grupları daha çok yerel yönetimlerin ihalelerinden önemli ölçüde birikim oluşturmuşlardır. Sermaye birikimi dünya ölçeğinde işleyen sürece katılma yönünde ve zorunluluğunda olduğu ölçüde, sürece geç giren sermaye grupları zaman içinde küçük ve orta boydan büyük ölçekli sermayelere dönüşmeye başladılar (Ülker grubu, Albayraklar, Kiler grubu vs). Maddi yeniden üretim açısından bir diğer özellik ise özellikle İslami odakların, Türklerin yoğun olarak göç ettiği Batı-Avrupa ülke işçilerinin tasarruflarını çeşitli yollarla ele geçirmeleri olmuştur. Kayıt-dışılık ve tasarrufların İslami değerler üzerinden toparlanması zaman zaman, erken dönem gelişen büyük sermaye grupları ile bu yeni gelişen gruplar arasında bir dizi çelişiklerin yaşanmasına neden olmuştur. Aşağıda işaret edeceğimiz gibi bu iki grubu temsil eden sermaye örgütleri oldukça farklı istek ve talepler ile devlet üzerinden çatışmaların yaşanmasına neden olmuştur.

Para-sermayenin içselleştirilmesi ve ticari sermayenin uluslararasılaşması bir yandan sermayelerin elinde yoğun birikimin varlığına neden olmuşsa da, bu tarz yüksek faiz ve değerli döviz kuru bir dizi çelişkinin birikimli bir şekilde artmasına neden olmuştur.

Bu çelişikler 2001 yılında ortaya çıkan önemli bir kriz biçiminde kendini göstermiştir. Krize karşı geliştirilen uygulamalar Türkiye'de maddi yeniden üretimin ve dolayısıyla kapitalizmin yeni bir evreye geçmesine neden olmuştur. Bu evreyi tanımlayan temel özellik ise Türkiye'de sermayenin yeniden dünya ölçeğinde işleyen sürece, daha çok üretken sermaye dolayımında eklemelenmesi çabaları olmuştur. Üretken sermaye donanımını ilgilendiren nitelikli emek-gücü ve ucuz döviz kuru kanalı ile makina parkurunun dönüştürülmesi gündeme getirilmiştir. Bu aşamada gerek erken birikim sağlayan sermayeler ve gerekse sürece geç giren ama belirli büyüklüğe ulaşan sermayeler arasında üretken sermaye donanımını arttırma konusunda bazı ittifakların kurulmasına neden olmuştur. Emek-gücünün baskı altına alınarak nitelikli hale getirilmesi yani görece artı-değer üretiminin arttırılması temel belirleyici olmuştur. Bu aşamada ülke içi üretken sermayenin dünya ölçeğinde var olan küresel üretim ağına eklemelenme süreci hızlandırılmıştır. Eş zamanlı olarak uluslararası üretken sermaye içselleştirilirken, aynı zamanda ülke içinde bazı sektörlerde özellikle otomotiv için girdi üretiminde üretken sermayenin uluslararasılaşmasını hızlandıracak yönde politikalar geliştirme çabası arttırılmıştır.

Bu ifadeleri biraz daha açacak olursak, kapitalistleşme ve dolayısıyla dünya ölçeğinde egemen olan kapitalizm ya da küreselleşme olgusu Türkiye gerçeğinde öncelikle inşaat ve tekstil sektöründe etkilerini gösterdi ve sermaye birikimine bağlı olarak daha sonra yavaş yavaş otomobilden gemi sanayine ve kimyaya uzandı. Bu alanlarda dünyada artık rekabet edebilmenin iki tane referans noktası var. Bir; ucuz girdi kullanmak, bir de bu ucuz girdiyi hızlı kullanmak. Ucuz girdi bizde hammadde ve doğal kaynaklardır. Su, enerji gibi termik santraller de bu alanlarda gündeme getiriliyor. Bir diğer ucuz girdi ise emek gücüdür. O yüzden de son dönem yasal dönüşümler, uygulamalar emek gücünü tam anlamıyla devletin kontrolü altına alıp, olabildiği kadar üretim sürecinin pasif bir değişkenine dönüştürüyor. Zaten burjuva iktisatçılar emeğe bir meta gözüyle bakarlar. Kapitalizmin geldiği bu aşamada sermaye işçiyi gerçekten de metalaştırılacak bir şeye dönüştürdü. Malzemelerin, suyun, enerjinin tüketilmesi gibi emekçinin sadece emek-gücü değil artan hıza bağlı olarak biyolojik varlıkları da tüketilir/yokedilir oldu. Sermaye emeği bir insan olarak görmüyor/göremiyor. Bir girdi olarak görüyor. Bu görüş doğrultusunda, sermayenin rekabet sürecinde insan olarak görmediği şeylerin yararlanması, ölümü bu şeylerin insan olduğunu da açığa çıkarıyor. Türkiye'de kapitalistler dünya ölçeğinde güçlenip geliştikçe, işçiler/emekçiler için ayakta kalma daha da

zorlaşacak. Sosyal Güvenlik Yasa Tasarısı, hazırlanan Sendikalar Yasası bu sürece ait önemli ipuçları sunuyor zaten.

b-Yapı-içi Dönüşümün Bileşeni Olarak Sosyal Güvenlik Yasası

Bu açıklamalardan hareketle Sosyal Güvenlik Yasası üzerinde biraz daha durabiliriz. Bireysel sermayelerin en büyük problemi dünya ölçeğindeki rekabette ayakta kalabilmek. Ama dünya ölçeğindeki bu rekabette ayakta kalmak isteyen sermayeler son 20 yıldır büyük bir direniş içinde. Direniş neye karşı? Devlete karşı değil. Ama daha önceki sermaye birikim döneminde tanımlanan yasal düzeneklere ve bu düzeneklerin sermayeye yüklediği sorumluluklara karşı bir direniş. Burada burjuva hukuku ve gerçekleştirilen yasal düzeneklerin sermayenin gelişim dinamiklerine uymadığını görüyoruz. Bir önceki sermaye birikim dönemine ait düzenekler, birikim bir aşamaya geldiğinde bizzat sermayeler tarafından değiştirilmekte. Hiç kuşkusuz sistemin yapısal mantığı sonucu oluşan bu düzenekleri değiştirmek kolay olmuyor ve genellikle de sermaye-emek arasındaki çatışmaların yoğunlaşması ile sınırlı kalmayıp, sermaye-içi çatışmalara da yol açıyor. Sermaye-dışı kesimlerin sermaye düzenine karşı mücadeleleri başarılı olduğunda yapısal dönüşüm gerçekleşecek, ama genellikle sermayenin yeni talepleri doğrultusunda kapitalizm yeniden biçimleniyor ki, ben bunu yapı-içi değişim ya da süreklilik içinde değişim kavramı ile açıklıyorum. Son dönemde arda gerçekleştirilen yasal düzenekleri bu tarz bir yapı-içi dönüşümün bileşenleri olarak tanımlayabiliriz. Yani yeni ilişkiler içinde sermaye, kendi yeniden üretimini farklı düzenekler içinde gerçekleştirmeye yöneliyor. Sermayenin başlattığı yapı-içi değişimin önemli uğraklarından biri yukarıda da işaret ettiğim üzere devlete karşı bir dizi direniş ve devleti bu direnişler dolayında kendi istekleri doğrultusunda yeniden yapılandırma. Bu tarz direniş ve talepler devletin kendini yeniden üretmesi için gerekli finansal kaynakları sağladığı vergisel alandan başlayıp, devletin toplumun yeniden üretimi için gerekli diğer işlevlerine kadar geniş bir alana yayılıyor. Daha farklı bir ifade ile bir önceki sermaye birikim döneminde ulus devlet bir yandan sermayenin toplam yeniden üretim koşullarını sağlarken diğer yandan verili eşitsiz ilişkileri baskı altına alma ve meşrulaştırma işlevi görüyordu. Sosyal güvenlik devletin sistem içinde üstlendiği önemli alanlardan biriydi. Kapitalizmin başlangıç koşullarında işçi sınıfı kapitalistler için tüketilecek bir ürün olarak görülüyordu. Ama sonra şu soru açığa çıktı: Biz kapitalistler bugün birey olarak, tekil iş gücüne sahip olan Ahmet'i, Mehmet'i, George'u üretim sürecinde, iş yerinde bu kadar tüketirsek bir sonraki dönemde ihtiyacımız olan iş gücünü nasıl sağlayacağız? Devlet sermayelerin geleceğe yönelik bu sorusunun ardındaki ortak genel mantığı üstlendi. Özellikle de işçilerin tarihsel mücadelelerinin etkisi ile devlet, sermayenin

toplumsal yeniden üretimi işlevini üstlendi. Fakat bu işlevin bir maliyeti vardı ve bu maliyeti devlet karşılamak zorundaydı. Eğitim, sağlık gibi sosyal güvenlik hizmetleri için de devletin kaynağa ihtiyacı vardı. Bu maliyeti, uzun zamandan beri ulus devlet içinde örgütlenen sermayeler zorunlu olarak karşıyorlardı. Zorunluluk bir yandan birikimin ağırlıklı olarak ulusal mekanda gerçekleşmesiyle, diğer yandan özellikle emeğin yarattığı zenginliğin yani kar oranlarının yüksek olmasıyla ilişkiliydi. Bu iki gelişme tarihsel bir dizi değişken dolayında biçimlenmişti. Ama sermaye birikiminin en önemli özelliklerinden birisi zaman içinde artarak daha az sayıda patronun elinde birikmesidir. Bu düzeydeki birikime aşırı-birikim ve bunun sonucunda oluşan üretime de aşırı-üretim diyoruz. Çoğunlukla ulusal-mekan içinde aşırı-biriken sermaye belirli bir aşamada değerlenme koşullarını bulamadığında değersizleşme sürecine girer ki, bu süreç Türkiye'de 1970'lerden itibaren yoğunlaşarak artmıştır. Patronlar ellerindeki sermayeleri değerlendirmek için bir dizi yola başvurmuşlardır. Patronların başvurduğu bu yolları artık çok yakından biliyoruz. İlki sermayenin değerleneceği yeni alanlar bulmak yani eğitim, sağlık, konut, su gibi alanları sermayenin değerlenme alanları olarak sürece eklemektir. Bir diğeri, yeni ülke-mekamlara akarak oralarda değerlenme koşullarını bulmaktır. Yani emperyalizm dediğimiz olgu. Ama 1970'lerden itibaren emperyalizm olgusu farklılaşmıştır. Artık eşitsiz ilişki biri sermaye diğeri sermaye-dışı olan arasında gerçekleşmiyor. Artık farklı donanımlara sahip sermayeler arasında bazen tamamen eşitsiz ama genellikle de birbirini tamamlayan ilişkiler biçiminde gerçekleşiyor. Sermaye düzeneğinin geniş mekamlara yayılması hem tekil sermayelerin hem de sermayeler arasındaki ilişkilerin güçlenmesine neden oluyor. İç içe geçen bu iki dinamik ise devletin sermayenin toplam yeniden üretim için gerekli olan işlevlerini dönüştürüyor. Bu dönüşüm doğrultusunda bir yandan devlet kaynak sağlamak için yöneldiği sermayeden artık vergi almıyor/ alamıyor. Bu tarz bir eylem, sermayenin vergi yoluyla devlete karşı isyan ettiğini göstermektedir. Diğer yandan bu isyan devletin üretim alanlarından çekilmesini ifade eden özelleştirmelerle bütünleşince daha da önemli hale gelecektir. Ve devlet sosyal güvenlik için daha önce kullandığı kaynaklara ulaşamadığı ölçüde, sosyal güvenlik sorunu bir kaynak sorununa dönüşecektir. Ama sermayeler bu kaynak sorununu da sermayenin değerlenme alanı olarak görece ve sosyal güvenlik alanı sermayenin egemenlik alanına çekilecektir. Böylece özellikle kaynak sorunu çözüldüğü gibi bizim gibi geç kapitalistleşen ülke sermayeleri/patronları için sorunlu görülen sermaye piyasalarının derinleşmesi de sağlanacaktır.

Kapitalizmin dünya ölçeğinde hız kazanması ve maliyetleri aşağıya çekmesine yönelik olarak yukarıda yaptığımız açıklamanın sosyal güvenlik ile ilişkisini kuralım. Kapitalizm çalışanların yaşam koşullarını zorlaştıracak bir değişime girmekle kalmayıp, aynı

koşullarla karşılaşan emekçilere de şunu önermektedir: Bu koşullarda ayakta kalmak için sosyal güvenlik ve sigorta işini de ben halledeceğim. Bu öneri bir yandan kişilerin olası riskleri (hastalık) ve dahası geleceklerini (emeklilik) güvence altına almalarına ilişkin tarihsel kazanımlarını ortadan kaldıracak, diğer yandan bizzat bu hak kaybının kendisi sermayelerin yeni alanlarda değerlendirilmesine ve güç kazanmasına yol açacaktır. Şöyle ki: Çalışanların risk ve belirsizliklere karşı kendilerini/ailelerini korumak için piyasaya yönelik artan başvuruları, çalıştıkları her an daha verimli olmalarını gündeme getiriyor. Bu gelişme piyasalaşmış sosyal güvenlik sisteminin hızla çalışanlar üzerinde bir denetim biçimi haline dönüşmesine yol açıyor. Kaynak sorununu yaratan sermayeler ise sorunu çözmeyi üstlendikleri anda bir taşla bir kaç kuş birden öldürmüş oluyorlar.

İşaret ettiğim bu mekanizmayı sistemin yapısal bileşenlerinden hareketle analiz etmemiz gerekiyor. Bunu ısrarla vurgulamamız gerekiyor çünkü Türkiye'de sol muhalif analizlerde dahi sorun enformel-formel iş dolayımında ele alınıyor, bu alana indirgeniyor. Oysa sorun sermayenin bir bütün olarak yeniden üretimi ve yenilenen yapı-içi dönüşümle ilişkilidir. Sermaye emek gücünün, işçinin yarattığı artı değerlerin bir kısmını toplumsal yeniden üretimin maliyeti olarak devlete aktarmak istemiyor. Bu eğilim çok açık ve nettir. Sermaye maliyetleri işaret ederek mekanlar/uluslar arasında kolayca hareket ettiğine dair bir kısmı doğru ama genelde ideolojik bir yanılsama yaratmış durumdadır. Bu yanılsama öne sürülerek sermaye için uygun koşullar oluşturuluyor. Son zamanlarda; "uygun vergi iklimi", "yatırım iklimi" gibi Türkiye'de de hazırlanan yasalar gündeme getiriliyor. Ulus devletler sermaye için uygun mekanlar hazırlama yarışına yani rekabete girdi. Sermayeler arasındaki rekabet ulus devletleri de rekabete soktu. Son dönemde bu konuyla yakından ilişkili, kurumsal bir yapı olan Yatırım Danışma Konseyi oluşturuldu. Bu konseyin temel amacı, yabancı, uluslararası ve yerel sermayeye "sizin hiçbir maliyetiniz olmayacak" şeklinde ifade edilebilecek yatırım garantilerini veren yasalar geliştirmektir. O yüzden sosyal güvenlikle ilgili birinci problem; kapitalizmin geldiği bu noktada maliyeti sermaye sahiplerinin hele hele Türkiye'deki gibi sonradan dünya kapitalist piyasasına eklenen aç gözlü sermaye sahiplerinin karşılamak istemiyor oluşudur. Sermayenin bu eğilimi de çok açık ve nettir. İkincisi; sosyal güvenlikle ilgili analizlerde hiç referans verilmeyen ve benim yukarıda işaret etmeye çalıştığım konu yani sosyal güvenliğin finansal derinliği sağlayacak önemli bir alan olmasıdır. Hatırlanacağı üzere Türkiye'de 1980'lerden itibaren faiz oranları serbest bırakıldı, uluslararası kısa süreli sermaye girişleri hızlandırıldı. Ancak Türkiye gibi ülkelerde finansal derinlik hala çok düşüktür. Bu bağlamda, finansal derinliği artırmanın yollarından biri de sosyal güvenlik için ayrılan fonlar oldu. Robin Blackburn'un o anlamlı kitabında detaylı olarak gösterdiği gibi Ölüm

Üzerinden Bankacılık yapılmaya başlandı. İnsanların kendi geleceklerini güvenceye almak için yaptıkları tasarruflar bile sermayenin bu kaynakları finans alanında değerlendirmesi koşuluna bağlandı. Nihayetinde sosyal güvenliğin piyasalaşmasına ilişkin tüm bu açıklamalar "bütçeye çok fazla yük" hikayesinin ötesinde gizlenen bir durumu ele veriyor. Diğer yandan, örneğin sevgili Mustafa Sönmez'in işaret ettiği "Eğer enformel mekanizmayı kayıt içine alırsanız bütçedeki açık kapanır ve sosyal güvenlik için kaynak bulunur" açıklaması ya da bu tarz açıklamalar doğru değil. Sermayenin bize sorun olarak gösterdiği şeyler aslında birer sonuç ve bu tarz sonuçlar yukarıda işaret ettiğimiz gibi sermayelerin manevra alanlarını genişletecek olanaklar sağlıyor. Esas sorun emek gücünü satmaktan başka bir çaresi olmayanların sistemin mantığı içine alınmasıdır. Yapısal bir kapan ile karşı karşıyayız. Daha önce bir çalışmamda da belirtmiştim; "Önümüzdeki dönem sosyal haklara karşı geniş çaplı bir saldırı dönemidir. Yani bizim en temel hak dediğimiz alanlar, konut hakkı, eğitim hakkı, su içme hakkı sermayenin belirleyiciliği altına girecek/giriyor. Kapitalizm tam cepheden karşı çıkmanın yanında iş güvencesi ve iş koşullarının insanileştirilmesi yönündeki taleplerin gündeme getirilmesi gerekiyor".

e-Iktidar ve Anlam Dünyalarının Yeniden Üretimi

Türkiye'de maddi yeniden üretimden kapitalist anlamda yeniden yapılanmasını içeren tüm bu süreçlerde devlet her zaman belirleyici bir konumda olmuştur. 1979 Genelleşmiş krizinde askeri darbe ile ordu önemli bir iktidar odağı olarak yeniden belirleyici olmuştur. 1980 Askeri darbesi aslında iktidar açısından çelişkili gibi görülecek olan iki durumun eş zamanlı gerçekleşmesine neden olmuştur: Düzen ve ilerleme. Sermayenin yapısal talepleri için devlet iktidarı bir yandan toplumsal kesimler ama özellikle muhalif sosyalistler ve işçiler üzerinde düzen ilkesini çıplak bir biçimde harekete geçirirken, diğer yandan ilerleme adına kapitalizmin gereklerini yerine getirecek uygulamaları harekete geçirmiştir. Ordu sosyalistler ve emek üzerindeki baskılarını meşrulaştırmak ve güç toplamak için ılımlı İslami değerleri harekete geçirme yönünde bir dizi uygulamaya yönelmiştir. Ordunun devlet üzerinde ve devlet kanalı ile gerçekleştirdiği değişiklikleri, hükümet dolayında tam anlamıyla sermayeyi destekleyen bir isim olan Turgut Özal ve daha sonra güçlenerek iktidara geçen Anavatan Partisi desteklemiştir. Ordunun belirleyiciliğinden açık bir şekilde sermayenin taleplerini hayata geçiren Anavatan Partisi, toplumda girişimcilik kültürünün altyapısını hazırladığı ölçüde kapitalizmin ülke ölçeğinde dinamik bir hal almasına neden olmuştur.

Kapitalizmin ülke ölçeğinde derinleşmesiyle eş zamanlı olarak, ülkenin dört bir yanında farklı nesnel koşulları paylaşan sermayelerin çıkarlarını temsil eden sermaye örgütleri ardı ardına kurulmaya başlamıştır. Siyasi iktidarın, piyasa yönelimli devletin içsel

mimarisinin değişip dönüşmesinde bu çatışan/uzlaşan sermaye örgütleri etkili olmaya başlamıştır. Kapitalistleşmenin dünya ölçeğinde işleyen sürece katılma biçiminde gerçekleşmesi, uluslararası iktidar ilişkilerini sürecin temel bileşenleri haline getirmiştir. Askeri darbe sonrası yapısal dönüşümün gerçekleşmesinde IMF, DB ve daha sonra sermaye birikiminin geldiği aşama ile ilintili olarak EU ve WTO farklı düzeylerde etkili olmaya başlamışlardır.

Gerek ülke içindeki dinamik süreç ve gerekse uluslararası aktörler devletin içsel mimarisinin hızla değişmesine, dönüşmesine neden olmuştur. Tarihsel olarak belirli duyarlılıklar üzerinden kemikleşen devlet düzeneği hızla dönüştürülmüştür. Devletin doğrudan ekonomik alana katılmasını önleyecek şekilde uygulanan özelleştirme politikaları ve yasamanın bazı stratejik alanlara yönelmesini engellemek için oluşturulan üst kurulların yanı sıra devlet iş dünyasının taleplerine uygun yatırım ortamını sağlamak için YOİKK ve IAC gibi yeni kurumlar inşa etmiştir.

Tüm bu uygulamalar devletin bütünsel olarak dönüşmesine ama aynı zamanda yaşamın her alanına müdahale eden bir organizasyon biçimine dönüşmesine neden olmuştur. Fakat devletin dönüşümünü analiz etmeyi zorlaştıran en önemli değişim AKP'nin üst üste iki seçimi ezici bir şekilde kazanarak siyasi iktidarı ele geçirmesi olmuştur. AKP'nin sermaye birikimi sürecine geç başlayan ama hızla büyüyen sermayelerden destek alması ve ağırlıklı olarak partinin kurucu üyelerinin daha önce İslam ideolojisi yönelimli olan Refah Partisi'nden ayrılmış olması analizlerin karışmasına neden olmuştur. AKP'nin iktidara gelmesinde daha çok İslami değerler belirleyici olmuştur. Ama AKP'nin icraatları, daha önce belirleyici olan İslami değerlerden oldukça farklı olmuştur. İlk elden dünya ölçeğinde işleyen kapitalist sisteme uyum sağlamak için gereken her türlü yasal değişiklikler uygulamaya sokulmuştur. Ama aynı AKP'nin uygulamalarında genellikle sanayi bakanları geliştirmekte olan yeni sermayelere uygun bir dil geliştirirken, ekonomiden sorumlu bakanlar ise büyük ve uluslararası sermayenin taleplerine uygun hareket ediyor. Ama her iki kesim için gerekli olan üretimin niteliksel değişim geçirmesi, görece artı-değerin arttırılması ve özellikle de ulusal / ulusalcılık denebilecek bir dizi uygulama ile reketçi politikalara yöneldiğini görüyoruz. Diğer yandan aynı AKP kapitalist kültür içinde bazı sembollerini canlı tutarak (başörtüsü, kadın olma halleri, aile vs) meşruluk temelini sağlamaya çalışıyor. Ama dinsel motifler batı merkezli temel özgürlük ve haklar söylemi üzerinden inşa ediliyor.

AKP'nin iktidarı için maddi ve sembolik düzeyleri farklı ölçeklerde kullanması başta ordu olmak üzere toplumda oldukça farklı reaksiyonların gelişmesine neden olmuştur. Ulusal düzeyde ve küçük ölçekte üretim yapan ve anlam dünyalarını daha çok İslami değerler üzerinden biçimlendiren İslami yapılar AKP'yi

hainlikle ve uluslararası sermayeyle işbirliği ile suçlamakta. İslamcı-Ulusalcı bu çevre AB, IMF, DB'ye karşı eleştiri oklarını yönlendirirken, devletin ve devlet iktidarının ulusal pazara üretim yapan küçük ve orta boy işletmeleri desteklemesinin ve İslami değerlerin muhafaza edilmesi için kullanılmasının gerekli olduğunu düşünüyorlar.

Diğer yandan AKP'nin uygulamalarını laik-ulusalcı bir çerçevede ele alan bir kesim var. Son Irak ve PKK müdahalesi öncesine kadar bu kesimin önemli aktörleri ordu ve devlet içindeki bazı kurumlar olmuştur. AKP iktidarının kapitalist ilişkileri derinleştirip-yaygınlaştırarak dünya ölçeğindeki sürece dahil etmesi sorunu çok fazla gündeme alınmadan, AKP'nin İslami-dini bir devlet kurma amacı içinde olduğu ve bu amacın da Ortadoğu'da etkinliğini arttırmak isteyen ABD güçleri ile ilişkili olduğunu söyleyecekler. Ordunun ve devletin duyarlı kesimlerinin hızla bu gidişata "dur" demesinin gerekli olduğu vurgulanıyor. Laik ulusalcı analizlerde batı değerleri, çağdaşlaşma önemli bir yer tutuyor. Büyük ölçekli sermaye bu konuda ikircikli bir durumda. AKP iktidarının istikrar ve kapitalistleşme için gerekli olduğu belirtilip desteklenirken, iktidarın İslam ve geleneksel değerlere yönelik uygulamaları ya batıcı anlamda ya da istikrarı bozacak korkusu ile eleştiriliyor.

1980 sonrası başlayan kapitalistleşme sürecinde önce Anavatan Partisi'ni sonra ise AKP iktidarını ve uygulamalarını destekleyen önemli bir kesim hiç kuşkusuz liberal ve liberal sol kesimlerdir. Liberallerin çıkış noktası serbest piyasa ve uluslararası sürece eklenme iken, liberal sol çevreler bu partileri daha çok ordu ve devlete karşı demokrasi ve özgürlükleri getirmeleri yönünde destekliyor. Maddi yeniden üretim ya da kapitalizmin sevimsiz işleyişi her iki kesimin de çok fazla referans vermediği alanlar. Bu liberal ve sol liberal kesimler ile AKP arasında uzun zamandır süren ittifak, AKP iktidarının iyice güçlendiği günümüz koşullarında bozulma yönünde. AKP, liberal ve sol liberal kesimlerle ilişkileri askıya alacak bir dizi eğilim sergiliyor.

Diğer yandan son dönemde ordunun PKK için Irak'a girişi, AKP ile uzun zamandır gergin olan ordu arasında örtük bir uzlaşma olduğu izlenimini uyandırıyor. Ordu'nun Irak'a girdiği bir zaman diliminde hükümet Türkiye'nin en çok gündeminde olan üniversitede başörtüsünü önce yasama sonra da Cumhurbaşkanlığından geçirdiği halde, bu konuda oldukça duyarlı olan ordudan herhangi bir tepki gelmedi.

d-Kriz ve Toplumsal Sonuçları Üzerine

Diğer yandan kriz tartışmalarının yoğunlaşarak arttığı bir dönemde, tüm bu gelişmelerin toplumsal düzeyde yansımalarına ayrıca bakmamız gerekiyor. Ama bu yansımaları son dönem içinden geçtiğimiz kriz gerçeğinden ayrı ele alamayacağımızı belirtmem

gerekiyor. Bugünlerde kriz üzerine büyük tartışmalar/toplantılar yapılıyor, krize soldan bakış tartışılıyor. Ama Türkiye'de kriz üzerine yapılan analizlerde, yine Marksistlerin kendi tarihsel teorik donanımı çok fazla gündeme alınmıyor. Çünkü biliyoruz ki kriz tartışmaları Marx'ın çalışmalarına içkendi ve Marx'ın en önemli vurgusu şuydu: Sermaye birikim sürecinin her aşaması kendi kendisinin de engelini açığa çıkartır. O engel ise kriz olarak açığa çıkar. Krizi iki şekilde düşünmek lazım. İlk defa 16. yüzyılda Batı Avrupa'da kullanılan krizin anlamı şu: Hastalık hali, acaba öteki dünyaya mı gidecek yoksa bu dünyada mı kalacak? Kriz tam bir karar anı, hastalık ve karar. Geçenlerde Referans Gazetesi'nde sermayenin organik aydınlarından Güven Sak krizin bir başka özelliğini daha söyledi; hem tehdit hem de fırsat olarak kriz dedi. Aslında Marx bunu söylüyordu. Kriz döneminde toplumsal muhalefet politik bir güç olarak öne çıkmıyorsa, kapitalizm süreçte hastalıklı yanlarından kurtularak gelişir. O zaman kriz Türkiye'de ne yapacaktır, diye sordüğümüzde, 2001 krizi sonrası Türkiye'de neler olduğuna bakmalıyız. Şöyle ki: TÜİK'e - o zaman DİE'ye-baktığımızda 6-7 bine yakın küçük işletme iflas etti. Birçok kişi işsiz kaldı. Ama büyük ölçekli sermaye gurupları ise karlılık oranlarını hemen hemen 2 katı kadar artırdılar. Ne oldu; iki şey oldu. Bir, kriz işaret edilerek emek üzerindeki denetim ve baskı arttırıldı ve emeğin daha yoğun çalışmasına yol açacak şekilde işçilerin bir kısmının işlerini kaybetmelerine neden olundu. 2001 krizi sonrası Türkiye'de en çok duyulan sözler verimlilik, etkinlik, rekabet oldu. Rekabet için verimlilik ve etkinliği arttırmak yeni üretim organizasyonları ve teknikleri anlamına geliyordu ki, bu üretim sürecinde hızın arttırılmasına yol açtı. Hız ama daha çok hız. Hıza ayak uyduramayanlar ise cahil işçiler olarak tanımlandı. Yani iş cinayetlerinin nedeni artan bu hız ve bu hıza yol açan kapitalizm değil de işçilerin cahilliği oldu.

İçinden geçtiğimiz kriz hiç kuşkusuz 2001 krizinden çok farklı sonuçlar doğuracaktır. İlk olarak yine sermayenin emek üzerindeki sömürüsü daha fazla artacaktır (daha ne kadar arttırabilirler). İşsizlik artacaktır. Ama çok daha önemlisi kriz işaret edilerek bu sefer su, orman gibi tüm yaşam ortamı/doğal çevre piyasa süreci içine daha çok çekilecektir. 2001 Krizinden farklı olarak firmaların/sermayelerin büyük oranda dışsal finans yani döviz biçiminde borçlandığını görüyoruz. Kriz bu firmaların iflası ve el değiştirmesi anlamına gelecektir. Sektörel ve sermaye miktarına bağlı olarak bu alandaki el değiştirme sermaye/servetin yabancılaşmasına ve buna karşılık milliyetçi eğilimlerin güçlenmesine yol açabilir. Diğer yandan sermaye/servetin daha büyük sermayelerin eline geçmesine bağlı olarak da rasyonalizasyon çabaları ile üretimde daha sermaye yoğun tekniklere yani makineleşmeye yönelim gerçekleşebilir. Bu gelişmeler ise işsizliğin daha da artmasına neden olacaktır.

Tüm bu gelişmelere kitleler nasıl tepki verir sorusu önemli. Bu sorunun ilk belirleyeni solun bir alternatif olarak kitleler içinde yer alıp-almaması olacaktır. Eğer sol kitleler ile buluşmazsa, varolan tepkiler ve enerjinin nereye kayacağını, kimlerin bu enerjiyi kullanacağını sormak ve çok daha önemlisi bu soruya hızla cevap vermek gerekiyor. Bu topraklarda her an yeşermeye müsait ulusalcı/milliyetçi ya da İslami bir damar olduğu biliniyor. İktidar odakları ise bu damarların sahip olduğu kültürel bilinçdışını harekete geçirebilirler. Zaten epey bir zamandır geçirdiklerini de görüyoruz. Sol politik güçler aklını kullanır ve o duyarlılıkları iyi yakalayabilirlerse, tepkiler daha anti-kapitalist bir dile de dönüşebilir. Ama solun "nasıl olsa kriz geliyor kitleler bizim ardımıza düşer" gibi bir kolaycılığa girmemesi gerekiyor. Çünkü her bir kriz halkın tarihsel olarak var ettiği kültürel kodlama sistemlerini daha bir harekete geçirerek, bu sistemlerin ulusalcı, milliyetçi, İslamcı gibi kültürel kodların egemen olduğu bir dil üzerinden kendilerini ifade etmesini gündeme getirebilir. Eğer krizle birlikte kitleler harekete geçiyorsa ve onları hareket geçiren şey kültürel kodlarsa, Türkiye'deki sol muhalif kesimin bu kültürel kodları nasıl bir politik hatta analiz edebileceğini de gündemine alması gerekir. Çünkü özellikle son dönemde sistemin kültürel kodlar üzerinden yeniden üretildiği ve onun üzerinden de sermayenin yeniden üretildiği bir yapı görüyoruz. Kültürel kodların yeniden üretimi ile sermayenin yeniden üretimi o kadar iyi iç içe kurgulanıyor ki, bunlar arasında muazzam bir hegomonik dil oluşuyor. Bu ülkede biz Marksistlerin eksik kaldığı nokta -yani ben öyle görüyorum-, kitlelerin anlam dünyalarını anlamayan kesimlerin kendi maddi gerçekliklerini nasıl okuduklarına ilişkin, bir soruyla ifade edilebilir. Ama daha da önemlisi verili siyasi iktidar, sermaye gurupları vs. kitlelerin anlam dünyalarını kendilerinin yeniden üretimi için nasıl kullanıyorlar sorusunu sormak gerekiyor. Çünkü o soru sorulmazsa bu anlam dünyalarını kullananlar yeni denetim mekanizmaları oluşturuyor. Mesela bir bakıyorsunuz Antalya'da, Trabzon'da milliyetçiler devreye giriyor, bir bakıyorsunuz bir dönem sosyal bölüşümcü politikaları olduğunu söyleyen insanlar daha ulusalcı bir dilden kurmaca bir dile yöneliyorlar. Benim son dönemlerde özellikle işaret etmeye çalıştığım şey, iktidar ve sermayenin maddi yeniden üretimleri için kitlelerin anlam dünyaları üzerinden kendisini var etmeye çalışıyor olması. Bu da çok önemli ve atlanmaması gereken bir nokta bence.

e-Politik Olası Sonuçlar

Tüm bu açıklamalardan ne gibi politik sonuçlar çıkarabiliriz? Oldukça genel bir tanım yapacak olursak, siyaseti uzlaşmazlık olarak tanımlayabiliriz. Marksistler, muhalifler uyuşmazlıklar üzerinden verili olanı dönüştürmeyi amaç edinmişlerse o zaman üç değişken üzerinden politik çıkarımlar yapabiliriz.

- Birincisi, verili toplumsal yapıya karşı olan muhalifler (komünistler/ sosyalistler).

- İkincisi, komünist ve sosyalistlerin harekete geçirmeye çalıştığı, etkilemeye çalıştığı kesimler. Bu kesimler için ise sadece işçi sınıfı değil, kırdan kopup kente gelen işsizler, kırdan olup değişimden olumsuz etkilenen küçük toprak sahipleri, tarım işçileri, kadınlar, çevre sorunu yaşayanlar, göçmenler, her türlü temel ihtiyacını gideremeyenler (konut, sağlık, eğitim vs). Aslında bunlar kendi içinde kesişen bir dizi yapı arz ediyor.

- Üçüncüsü ve çok daha önemlisi, muhaliflerin harekete geçirmeye çalıştığı kesimleri bir arada tutacak organizasyon ve örgütlenmeler (parti, dernek, sendika vs).

Yukarıda ifade ettiğim sermaye dışı kesimler dikkate alınır, komünistlerin, sosyalistlerin varoluş nedeni, bu sermaye dışı kesimlerin bu gün hangi koşullarda varlığını sürdürdükleri, neye inandıkları, kendilerini nerede var etmek istediklerini açığa çıkarmak olacaktır. Bu temel varoluş üzerinden bir diğer nokta, kendisi de sermaye dışı kesimlerden gelen komünistlerin-sosyalistlerin konumunu/konumlarını açıklamak. Belki daha sorunlu olan kitle ile komünistlerin arasındaki bağı kuran organizasyonların, örgütlerin konumunu sorgulamak bir diğer cevap verilmesi geliştirilmesi gereken alan olacak. Bu değişkenler aslında aynı zamanda Türkiye'deki solun kendi üzerine düşünmesi anlamına geliyor.

Türkiye'de komünistlerin, sosyalistlerin harekete geçirmeye çalıştığı kitlelerle ilişkisi dendiğinde, değinilecek birçok şeyin içinde önemli olduğunu düşündüğüm bir şey varsa o da Latin Amerika-Türkiye farklılığıdır. Aslında farklılıklara baktığımızda benzerlikleri de yakalayabiliriz. Öncelikle "İki ülke arasındaki benzerlik nedir?" dediğimizde, hem Latin Amerika'da hem de Türkiye'de sosyalistler-komünistler "Kırdan mı geleceğiz, kentten mi geleceğiz?" üzerinden bir dizi strateji ürettiler. Ama kapitalizmin gerek ülke içinde gerekse dünya ölçeğindeki gelişme dinamikleri son 20 yıllık uygulamalarda kırım o eski kır olmaktan çıkmasına, kentteki işçi sınıfının da o eski sınıfı olmaktan çıkmasına yol açtı. O yüzden, mesela Latin Amerika'da sol gibi görünen yapıların bir olumluluk ifade ettiğini, ama çok da tehlikeli olduğunu düşünüyorum. Mesela Chavez'in Latin Amerika'daki uygulamalarının Türkiye'de çok heyecanla karşılanmasına rağmen, çok da tehlikeli, kapitalizmi derinleştiren bir yapıyı da içerdiğini düşünüyorum.

Bu anlamda, Latin Amerika deneyiminden bizim çıkartacağımız sonuçlardan biri, kır ve kente ilişkin değişimlerin analizini yapmak yani yukarıda işaret ettiğim sermaye dışı kesimleri analiz etmek. Öncelikle politik strateji olarak kır-kent, işçi-köylü ifadelerini, işçi ve köylü yani muhaliflerin harekete geçireceği kesimin nesnel zeminini yeniden düşünmek lazım. Nesnel zemini düşünmek demek, sendikaları yeniden düşünmek;

sendikaları düşünmek demek, örgütlenme tekniklerini, eğitim anlayışlarını yeniden düşünmek demektir. Üçüncüsü ve çok daha önemlisi (ki bu yazıda böyle bir açılımı yapmak çok problemlidir ama) "komünistlerle harekete geçirecekleri unsurlar arasındaki ilişkiyi kuracak olan örgütlenme, organizasyon, parti nasıl biçimlendirilecek?" sorusuyla ifade edilebilir. "Nasıl bir organizasyon ve parti?" sorusuna cevap verecek bilgi birikimine sahip değilim, zaten bu soruya cevap vermek de bana düşmez.

Benim üzerinde duracağım değişkenler değiştirilmek istenen gerçekliğe ait olacak. Bu aşamada üç değişken çok önem kazanıyor:

- Birincisi, kapitalizmin artık güncel olarak geldiği nokta ve yapısal mantık, toplumun her alanını ele geçirdiği için temel çelişki, kapitalist olandan kapitalizmin egemenliği altına aldığı bütün yapılara dönüştü. Bu anlamda tabii ki, artı-değer yaratma koşulları önemli ama yaratılan artı-değerlerin değerlendirilmesi ve yeniden üretilmesi de çok önemli. Artık üretim sürecinde girdi olarak kullanılan emekçinin yanı sıra çevre de tahrip ediliyor. Üretilen metallerin realizasyonu, tüketimi ve başlı başına zihinleri yeniden biçimlendiren tüketim kültürünü önemli kılıyor. Kadın ve çocuk emeği fabrikalardan sokaklara evlere akan üretimin en zayıf halkası konumuna düşüyor. Kapitalizm bu yönüyle patriarkal yapılarla ekleniyor, onlarca çoğullaşıyor. Kapitalizmin kadınlar üzerindeki egemenlik biçimleri patriarka biçimleri ile eklenerek kadınlar için daha bir çekilmez ortam açığa çıkarıyor.

- İkinci olarak, son dönemdeki güncel politikanın ve Türkiye'deki güncelliğin belirleyici yanı, insanların ihtiyaçlarını politikleştirmekten geçiyor. Yani su hakkı, konut hakkı, yaşama hakkı, eğitim hakkı, enerji hakkı gibi hızla politikleştirilecek alanlar, solun hızla gündemine alması gereken alanlar olmalı bence. Bir üçüncü nokta da, politikleşen bu alanlar arasında bana kalırsa antikapitalist bir dilin kurulması yeterli. Ama bu anti-kapitalist dil sadece üretim için ya da üretimi için olmamalı. Kapitalizmin toplumsal varoluşu, bir bütün olarak kendi egemenlik ilişkileri dolayında biçimlenmesine paralel bir alternatif dilin yani kapsayıcı bir dilin / stratejilerin geliştirilmesini gerektiriyor.

- Üçüncü ise yukarıda işaret edilen kapsayıcı dil üzerinde durulmasının gerekliliğidir. Türk solunun mesela Latin Amerika'daki soldan önemli bir farklılığı, Latin Amerika'daki solun kendi tarihsel, kültürel diliyle konuşabilmesidir. Türk solu toplumun tarihsel, kültürel varoluşunu anlama çabasından çok, onu dönüştürülecek arkaik bir varoluş olarak görüyor. Belki de geç-modernleşmenin etkisiyle kültürel kodlar üzerine hiç düşünülüyor ama onların hızla dönüştürülebileceği ön-kabulu üzerinden bir dil kullanılıyor. Toplam nüfusunun büyük bir kısmı Müslüman ve önemli bir kesimi Alevi olan bir gerçeklik içindeyiz. Hemşerilik hala vatandaş ya da işçi olma kültürünün önünde...1970'lerden beri yazılan metinlere baktığımızda, işçi denildiğinde işçinin

toplumsal özelliklerinden, anlam dünyalarından arındırılarak tanımlanmaya çalışıldığını görüyoruz. Oysa insanların kendi yaşam dünyalarındaki anlamları, değerlerini Marksist terminoloji içinde yeniden düşünmek gerekiyor. Yani toplumsal cinsiyeti kadın olan bir işçi, kadın işçi midir yoksa işçi midir? Benzer şekilde bir kısım işçiye Müslüman işçi mi yoksa işçi mi diyeceğiz? Ya da bir kısım feministe feminist mi yoksa Kürt feminist mi diyeceğiz? Bu gibi ayrımları, yani anlam dünyalarını oturup yeniden düşünmek gerekiyor. Bu anlamda Türkiye'de genel olarak AKP'nin aldığı oylara ilişkin solun yorumlarına hiç katılmıyorum. "AKP'ye oy verenler, niye AKP'ye oy veriyor; başka çareleri yok." Evet, bu görüş belki bir yönüyle doğrudur. Ama bir diğer yönden AKP'ye oy verenlerin büyük bir kısmı, dinsel değer yargıları, inançlarına uygun olduğunu düşündükleri için AKP'ye, oy veriyorlar. Yine inançlarına uygun bir şebeke/ağ içinde konumlarını dönüştürebileceklerine inanıyorlar. İstanbul'un dışında farklı yerlere gittiğinizde, insanlar kendi değer sistemleriyle birlikte var. Ve bu insanlar bir dizi değişimle karşılaşıyorlar ve değişiyorlar. Ama en zor gerçekleşen ve eklettik sonuçlara yol açan değişim, değerler ve anlam dünyalarındaki değişimler oluyor. Bence Türk solunun bu gerçekliği görmesi gerekir. Yani gündelik hayattaki insanların anlam dünyalarındaki kodları hiçleme, göz ardı etme ya da bu kodları tamamen yok sayma (Nasıl olsa biz geleceğiz, onu eğitimle Alevi olmaktan çıkartacağız, Kürt olmaktan çıkartacağız, çevreci olmaktan çıkartacağız) anlayışının değişmesi gerekiyor.

V- Sonuç

Sonuç olarak tüm bu gelişmeler kapitalizmin maddi yeniden üretimde tam anlamıyla belirleyiciliğini arttırıyor. Kapitalistleşme sermaye dışı kesimler için zorunlu olan sağlık, eğitim, barınma ve sosyal güvenlik haklarını birer birer kaybetmekte. Yaşam kapitalizmin mantığı dolayında biçimlenirken, iktidar yoğun bir şekilde değer yargılarını kullanarak bu değişikliklerin tam olarak algılanmasının önünde geçiyor.

Teşekkür:

Bu metin önce New York'te gerçekleştirilen Left Forum'a sevgili Sebnem Oguz ve Selime Güzelsarı'nın öneri ve katkıları ile sunulmuş olup, daha sonra farklı bir düzenek içinde TTB Guz Okuluna sunulmuştur. Metne eklenen Sosyal Güvenlik ile ilgili açıklamaları Özgür Düşün Dergisi'nde yayınlanan Tuzla Tersanelerinden Hareketle Kapitalizm ve Türkiye'yi Anlamak başlıklı ile yayınlanan söyleşiden diğer eklemeler ise SAV'ın gerçekleştirdiği Türkiye Nereye, Sol Nereye" toplantıya yapılan sunuştan alınmıştır. Eksiklikler, fazlalıklar ve tekrarları ile metin zaman içinde kendini tamamlamaya yönelen canlı bir oluş gibi. Bu tarz bir oluşun temel nedenlerinden biri Ata abinin ısrarları oldu. Kendisine ve Guz Okulundaki tüm arkadaşlara çok ama çok teşekkürler. Metni gözden geçirip önerilerde bulunan sevgili meslektaşım Özlem Tezcek'e ayrıca içten teşekkürler.